

РОЗВИТОК ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ ОБЛАСТЯХ

О.П. ЦИГЕНС
*Науково-дослідний центр
«Одесагропромпродуктивність»*

Розглянуто розвиток зерновиробництва в Україні та її Причорноморських областях. Виявлено існуючі проблеми. Запропоновано низку заходів щодо усунення наявних недоліків.

Ключові слова: зерновиробництво, площі зернових, валовий збір, урожайність, рентабельність, зернобобові, пшениця, кукурудза.

Постановка проблеми. Зерновиробництво – одна з провідних галузей сільського господарства України. Родючі ґрунти та природно-кліматичні умови України дозволяють ефективно вирощувати практично всі зернові культури і одержувати такі обсяги високоякісного зерна, яких достатньо для задоволення як внутрішніх, так і зовнішніх потреб. Тому не випадково, що наша країна за обсягами виробництва зерна продовж років посідала провідні позиції у світі. Однак останнім часом вони певною мірою були втрачені. У зв'язку зі здійсненням в Україні економічних реформ нині спостерігається нестабільність розвитку зернової галузі, помітні коливання валових зборів зерна по роках, велика різниця в показниках діяльності успішних і не надто сільгосппідприємств. Між тим зерновиробництво визначає експортний потенціал та продовольчу безпеку країни. Тому вони мають бути відновлені вже найближчими роками. І це можливо лише на основі інноваційної діяльності.

Зерно і продукти його переробки все більшою мірою набувають особливої важливості як продовольство стратегічного призначення і як головні харчові продукти, придатні до тривалого зберігання та транспортування. Розвиток зерновиробництва визначає не тільки рівень забезпечення населення зерновими продуктами, а й покращує умови господарювання сільськогосподарських підприємств, а також позитивно впливає на стабілізацію соціально-економічної ситуації в країні.

Вирощування зерна в Україні слугує найважливішим джерелом доходів переважної більшості сільськогосподарських підприємств, головним видом експортної продукції країни, сировиною для переробної і харчової промисловості, та водночас являє собою значну частину кормових ресурсів тваринництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку зернового господарства як на макро-, так і на регіональних рівнях розглядаються у працях В.І. Бойка, О.Ю. Єрмакова, В.М. Жука, О.В. Захарчука, І.В. Камінського, І.В. Кобути, М.Г. Лобаса,

П.М. Макаренка, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, Н.М. Сіренка, В.П. Ситника, Л.М. Худолій, І.І. Червена, О.М. Шпичака та ін. Разом із тим поки що залишаються недостатньо вивченими і вирішеними питання, пов'язані з розвитком зерновиробництва.

Мета дослідження – висвітлити розвиток зерновиробництва в Україні та її Причорноморських областях.

Виклад основного матеріалу. Природно-кліматичні умови України повною мірою відповідають потребам зерновиробництва і дозволяють вирощувати належні обсяги якісних урожаїв його продукції. Україна поступово повертає собі імідж житниці Європи і набуває статусу важливого оператора на світовому ринку зерна. Уявлення про динаміку розвитку зерновиробництва в нашій країні надають матеріали таблиці 1. Наведені дані свідчать, що в динаміці по аналізованих роках єдина закономірність у зміні досліджуваних показників відсутня. Порівняння ж звітнього (2015-го) р із базовим (1995) роком показує, що абсолютно за всіма показниками 2015 рік був кращим, ніж 1995-й. При цьому, незважаючи на те, що площа зернових культур зросла лише на 5,9%, але завдяки підвищенню врожайності (на 69,1%) валовий збір зерна у цілому за досліджені роки збільшився на 77,2%, що є позитивним явищем. Найбільші ж позитивні зміни сталися за показником виробництво зерна на одну особу, який зріс у 2,1 раза.

Таблиця 1

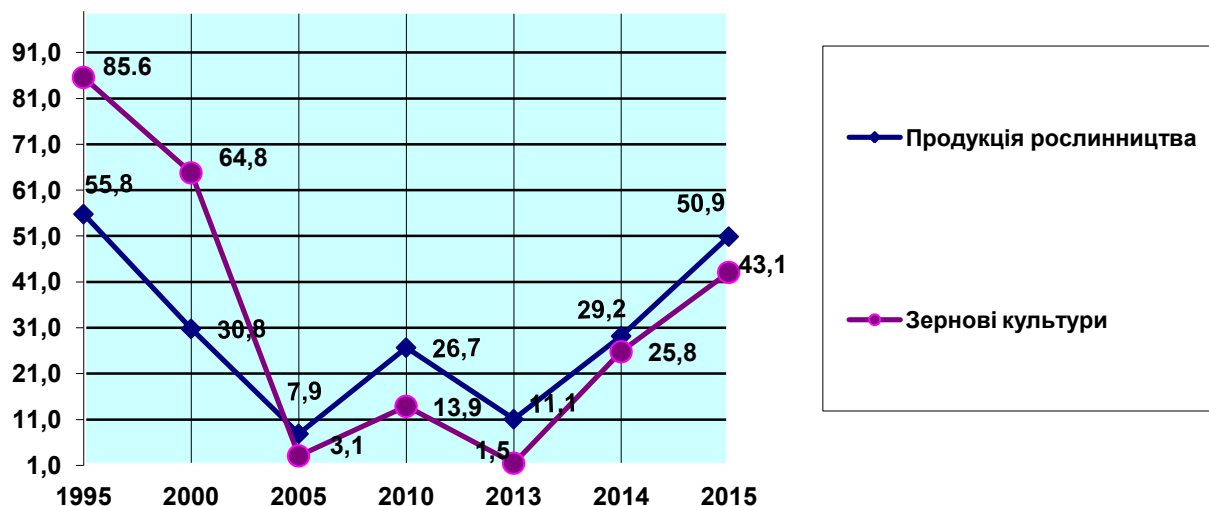
Розвиток зерновиробництва в Україні [4]

Показник	Рік							2015р., %, до 1995р.
	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015	
Площа зернових та зернобобових, тис. га	13962,5	12586,8	14605,2	14575,7	16060,0	14627,3	14640,9	104,8
Валовий збір, тис. т	33929,8	24459,0	38015,5	39270,9	63051,0	63859,3	60125,8	177,2
Урожайність, ц/га	24,3	19,4	26,0	26,9	39,2	43,7	41,1	169,1
Виробництво зерна на одну особу, кг	659	497	807	856	1386	1485	1403	212,9

Як засвідчив проведений по Україні аналіз, в динаміці за останні роки спостерігалось поступове зменшення питомої ваги сільськогосподарських підприємств і відповідне збільшення частки господарств населення у виробництві зерна.

Зокрема, якщо у 1995 році по Україні в цілому в них вироблялося 91,9% зернових та зернобобових, то у 2000 – 81,6%, 2010 – 75,8, 2013 – 78,8, 2014 – 78,1, 2015 – 77,4%.

Вважаємо, що вказані зміни не можна віднести до позитивних, оскільки у розвитку сільськогосподарських підприємств останнім часом відбулися значні коливання за таким своєрідним узагальнюючим показником їх діяльності, як рівень рентабельності в динаміці за досліджувані роки і по рослинництву в цілому, в тому числі – по зерновиробництву. За період з 1995го по 2005 рік в Україні спостерігалось поступове зниження рівня рентабельності і рослинництва, і зерновиробництва в цілому (рис. 1). У 2014 і 2015 роках ситуація дещо покращилася.

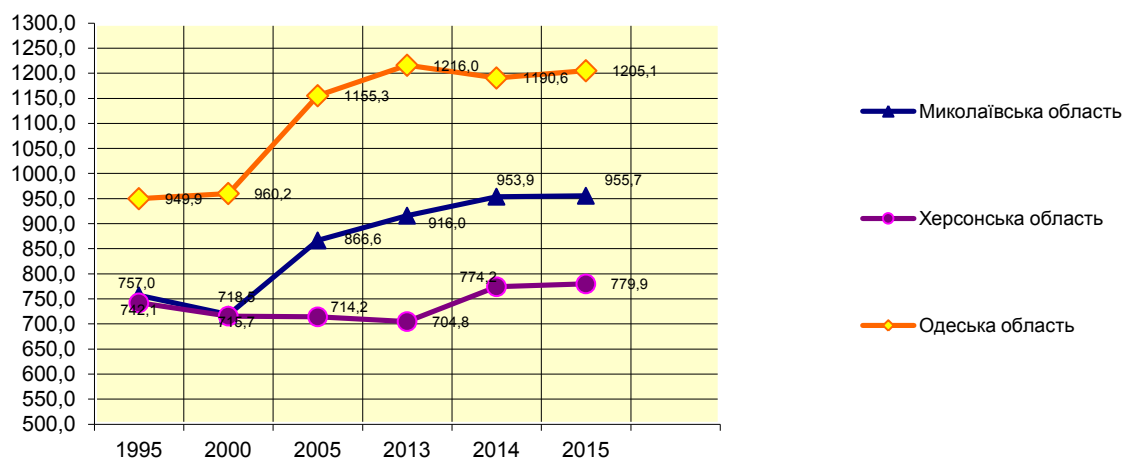
Рис. 1. Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах України, % 4

Виконане групування зернових і зернобобових культур за розмірами зібраної площі свідчить, що у 2015 р. кількість сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства) з площею до 50 га в Україні становить 54,4%, з площею 1000-2000 га – 5,6%, понад 2000 – 3,1%. Слід зазначити, що розміри посівних площ впливають на урожайність зернових культур. Цей показник по вказаних групах за розмірами площ знаходиться на рівні відповідно 24,6; 43,3 та 46,6 ц/га. Разом із тим урожайність зернових та зернобобових культур з площею більше 3000 га досягає 55,0 ц/га.

У розвитку зерновиробництва у нашій країні досить значне місце належить її південним областям – Миколаївській, Одеській та Херсонській. За рисунком 2 можна простежити, як змінювалися за 1995-2015 рр. площі посіву зернових та зернобобових культур по цих областях.

Так, за наведеними даними, у Миколаївській області майже за всі роки спостерігалось поступове збільшення посівів зернових та зернобобових культур, Херсонській – з 2013 р., тоді як в Одеській – з 2005 року. У 2012 р. порівняно з базовим 1995 роком загальна площа

зернових культур збільшилася: по Одеській області – на 255,2, по Миколаївській – на 198,7, по Херсонській – на 37,8 тисяч гектарів.

Рис. 2. Площа посіву зернових та зернобобових культур по областях Півдня України (тис. га) (усі категорії господарств) [5-7]

Зміни, що відбулися в площах зернових культур досліджуваних областей, звичайно, відобразилися і на обсягах виробництва їх продукції та врожайності (табл. 2).

Таблиця 2

Валові збори зерна та рівні урожайності зернових культур [5-7]

Показник, рік	Область			Україна в цілому
	Миколаївська	Одеська	Херсонська	
Валовий збір, тис. т				
2013	2804,0	3671,0	1686,0	63051,0
2014	2795,1	3389,9	2501,6	59866,4
2015	2896,2	3484,7	2623,3	59960,3
2015 рік, %, до 2013 року	+103,3	-94,9	+155,6	-95,1
Питома вага області в Україні				
2013	4,4	5,8	2,7	100,0
2014	4,7	5,7	4,2	100,0
2015	4,8	5,8	4,4	100,0
2015 рік у % до 2013 року	+109,1	100,0	+163,0	-
Урожайність, ц/га				
2013	29,4	31,2	22,2	39,9
2014	30,4	31,3	28,3	43,7
2015	30,5	29,2	33,6	41,0
2015 рік, %, до 2013 року	+103,7	-93,6	+151,4	+102,8

Отже, звідси, частки у Миколаївській та Одеській областях в загальноукраїнському валовому зборі зерна у динаміці за аналізовані роки були досить стабільними. У Херсонській області цей показник у 2015 році порівняно з 2013 роком зріс у 1,6 раза за рахунок збільшення врожайності у 1,5 раза.

Різні зернові культури, як відомо, відрізняються за рівнями урожайності, про що свідчать дані табл. 3. Найвищу врожайність у досліджувані роки мали: на Миколаївщині – у 2013 р. кукурудза, у 2014 р. гречка, у 2015 р. – овес та просо, на Одещині – у 2013 р. жито і кукурудза і 2015 р. – ячмінь та рис, на Херсонщині у 2013 р. – рис та кукурудза, у 2014 р. пшениця та ячмінь озимий і ярий, зернобобові. Найнижчою урожайність була: по гречці – на Одещині (2015 рік), на Херсонщині – пшениця та ячмінь озимий та ярий, жито, овес, зернобобові у 2013 році та просо у 2014 році. Стосовно порівняння трьох аналізованих областей, то в різні роки ситуація з урожайністю по різних культурах помітно відрізнялася.

За наведеними даними щодо більшості видів зернових культур у зміні рівнів урожайності в динаміці по Україні в цілому відбувалися помітні коливання. У той же час загалом по Україні по житу, вівсу і рису склалася позитивна тенденція до підвищення цього показника. Однак слід визнати, що досягнуті в Україні рівні урожайності, на жаль, значно нижчі, ніж у розвинених країнах світу. У світі найвищі темпи росту виробництва мають кукурудза і соя. Причому, у ресурсах зерна кукурудза посідає перше місце, пшениця – друге, рис – третє, соя – четверте. За першим місцем серед зернових культур – 22,8 млн т (пшениця – 21,6 млн т). Виробництво сої (2,3 млн т) значно перевищило виробництво гороху, що відповідає світовій тенденції розвитку виробництва зернобобових [1].

Таблиця 3

**Урожайність основних зернових культур, ц/га
(всі категорії господарств) [5-7]**

Зернові культури	Миколаївська обл.			Одеська обл.			Херсонська обл.			Україна в цілому		
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Пшениця	30,1	33,6	34,2	32,3	34,1	32,1	20,2	29,4	35,4	33,9	40,1	38,8
У т. ч. озима	30,1	33,6	34,2	32,3	34,1	32,1	20,3	29,4	35,5	34,1	40,2	38,9
яра	20,1	19,8	25,2	25,1	28,0	18,5	13,4	24,3	29,3	27,4	38,1	35,1
Ячмінь	21,5	25,7	26,6	25,5	28,1	27,2	15,0	22,9	26,6	23,4	30,1	29,5
У т. ч. озимий	24,8	27,2	27,8	28,8	30,2	29,0	20,5	24,6	30,8	27,1	30,9	31,2
ярий	15,1	21,2	23,2	18,7	22,2	22,1	13,3	21,7	24,1	21,6	29,7	28,5
Жито	19,5	19,0	23,9	26,5	21,1	23,9	9,4	13,4	18,9	22,8	25,8	25,9
Овес	13,6	16,6	18,3	15,6	16,2	14,4	10,6	12,4	14,9	19,4	25,1	23,2
Просо	13,3	15,0	20,5	16,4	14,9	15,6	10,2	10,0	15,5	13,1	18,0	18,9
Гречка	8,6	11,7	10,2	9,8	8,1	6,7	7,3	9,2	9,1	10,6	12,2	10,0
Рис	-	-	-	53,7	48,7	54,2	62,9	50,7	52,8	60,0	50,0	53,4
Кукурудза	51,7	37,3	32,0	47,5	33,7	28,3	63,1	51,8	57,0	64,1	61,6	57,1
Зернобобові	13,3	23,2	17,8	13,2	18,8	15,8	12,0	16,1	27,4	14,5	21,4	20,4

За розробками В.М. Жука [2], Україна потенційно здатна щорічно формувати квоту світового резерву зерна ООН у 10 мільйонів тонн і більше, при цьому не тільки зберігати таке зерно, а й за розпорядженням доставляти його за призначенням. У найближчій перспективі очікується значне й швидке зростання обсягів світової торгівлі зерном. Головними його імпортерами стануть країни Азійського регіону. При цьому Китай буде імпортером пшениці і рису. Враховуючи вказане, Україні необхідно організовувати спільні з іншими країнами підприємства щодо випуску високопродуктивних сільськогосподарських машин, адаптованих до умов нашої країни, а також заводів із глибокої переробки зерна. Водночас слід організовувати спільно із закордонними партнерами виробництво екологічно чистої продукції. Виробництво зерна і в перспективі залишиться провідною галуззю аграрного сектору нашої країни. Причому його роль буде поступово зростати. За розрахунками науковців [3], площі посівів зернобобових культур в Україні необхідно збільшити до 1,5-2,0 млн га.

Висновки. Для забезпечення належного розвитку зерновиробництва необхідно, щоб кожне господарство правильно визначало для себе співвідношення площ посіву озимих і ярих зернових культур – з тим, щоб одержати найбільш високі обсяги високоякісного зерна і раціонально використовувати свої трудові ресурси. Основними завданнями подальшого розвитку зерновиробництва в нашій країні є:

- освоєння прогресивних технологій вирощування зерна;
- організація спільних з іншими країнами заводів із глибокої переробки зерна;
- розвиток органічного виробництва зернових та технічних культур;
- здійснення належної професійної підготовки кадрів, зайнятих вирощуванням та переробкою зерна;
- створення товаровиробникам необхідних для їх діяльності умов;
- удосконалення кредитно-фінансової, цінової і податкової політики;
- формування механізму економічного розвитку галузі з урахуванням вимог ринку;
- усунення великої кількості посередників і організація прямих зв'язків виробників з ринками збуту своєї продукції (як внутрішніми, так і зовнішніми).

Список літератури:

1. Безуглий М. Д., Кваша С. М. Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України протягом 2011 року та напрями розвитку в 2012 році. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 3—13.

2. Жук В. М. Наукове обґрунтування стратегічних запасів зерна: перспективи України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 19—25.

3. Камінський І. В. Розвиток ринку зернобобових культур в Україні. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 59—63.

4. Сільське господарство України за 2015 р. : статистичний збірник. Київ: Державний комітет статистики України, 2016.

5. Сільське господарство Миколаївської області за 2015 р. : статистичний збірник. / Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2016.

6. Сільське господарство Одеської області за 2015 р. : статистичний збірник. Одеса: /Головне управління статистики в Одеській області, 2016.

7. Сільське господарство Херсонської області за 2015 р. : статистичний збірник. Херсон: Головне управління статистики в Херсонській області, 2016.

Развитие зернопроизводства в Украине и ее Причерноморских областях

О.П. Цигенс

Научно-исследовательский центр
«Одесагропромпродуктивность»

Рассмотрено развитие зернопроизводства в Украине и ее Причерноморских областях. Выявлены существующие проблемы. Предложена система мероприятий по устранению имеющихся недостатков.

The development of the grain production in Ukraine and its Black Sea regions

O. Tsigens

Scientific research center
«Odesagropromproduktivnist»

The development of the corn production in Ukraine and its Black sea regions is discussed in the article. The actual problems are revealed. The system of measures to eliminate the existing shortcomings is proposed.